

ŠEJH JUJINO TUMAČENJE UČENJA O TEVHIDU (التوحيد) – JEDINOSTI BOŽIJOJ

Nedžad GRABUS

UDK 28-144.81:929Šejh Jujo

DOI: <https://doi.org/10.26340/muallim.v21i82.1789>

SAŽETAK: U radu su predstavljene osnovne teme iz Šejh Jujinog (1651-1707) rukopisa pohranjenog u Arhivu Hercegovine u Mostaru s naslovom *Glosa na Karabagijev komentar kaside el-Lamiije*. Posebno je predstavljeno učenju o tevhidu, jedinosti Božijoj, nauci koja se bavi istinama vjere i suštinskim pitanjima akaida, semantičkim razinama imenice Ilāh i oslovljavanju najvećeg Božijeg imena Allah, dž.š., kroz klasičnu akaidsku literaturu. Nakon toga u radu se govori o svojstvima Uzvišenog Boga na tragu maturidijskog učenja o potvrđujućim i odričućim svojstvima i njihovom značenju u akaidskom učenju. Predstavljeno je i učenje o Božijem svojstvu el-Hajat. Šejh Jujo je predstavnik klasičnog muslimanskog učenja na kojem je utemeljena muslimanska intelektualna misao i društveni habitus Bošnjaka. Njegovo tumačenje osnovnih akaidskih tema snaži našu ukorijenjenost u islamskim vrijednostima i pomaže nam da bolje razumijemo vlastito kulturno, vjersko i naučno naslijeđe.

Ključne riječi: Allah, dž.š., tevhid, Ilāh, potvrđujuća i odričuća svojstva, vjerovanje, akaid.

U ovom radu želimo predstaviti tumačenje maturidijskog akaida o temeljnim pitanjima tevhide i vjerovanja u Allaha, dž.š., na osnovu rukopisnog djela Šejha Juje¹ koje se čuva u Arhivu Hercegovine pod nazivom *Glosa na Karabagijev*

komentar kaside el-Emali.² Jujino tumačenje je zasnovano na komentaru kaside el-Emali autora Muhjuddina el-Karabagija³ i tumačenju samog teksta kaside el-Emali autora Siradžu'd-din Ali b. Osman Uši el-Farganija.⁴ Kasida el-Emali je versificirani spjev o akaidu

na arapskom jeziku napisan u šezdeset sedam distiha.⁵ Kasida je nastala u drugoj polovici šestog stoljeća po Hidžri. U njoj su na sažet i sistematičan način izložena temeljna pitanja i stavovi islamskog vjerovanja (‘itiqāda) u formi ehlsunnetskog maturudisjkog učenja.⁶

¹ Mustafa Ejubović – Šejh Jujo je rođen u Mostaru 1651., preselio na ahiret 1707. godine.

² Šejh Jujo, *Hāšiya ‘alā Šarh al-Qašida al-Lāmiyya li al-Qarabāgi*, Arhiv Hercegovine u Mostaru, BR-212; BR-326, 1. L.1-67.

³ Muḥammad Muhyu’ al-Dīn al-Qarabāgi al-Rūmī al-Hanafī (umro 942/1535) pisao je djela iz tafsira, fiqha, ḥadiṭa i aqā’ida. Vidi: ‘Umar Riḍā Kaḥḥāla, *Mu’ḡam al-mu’allifin, tarāḡumi mu-ṣannifi al-kutub al-‘arabiyya*, VII,

Liban, bez godine izdanja, str. 151.

⁴ Sirāḡ ad-Dīn al-Fargānī autor je više djela iz različitih disciplina koje proučavaju islamsko naslijeđe. U biografskim djelima postoje različiti podaci o njegovoj smrti. ‘Ismā’il-paša al-Bagdādi navodi da je al-Fargānī umro 575/1179. godine od kuge. Prema ‘Ismā’il-paši al-Fargānī je u mezhebu slijedio hanefijsku školu. Vidi: ‘Ismā’il-paša al-Bagdādi, *Ḥadiyya al-‘arifin, asma’ al-mu’allifin wa alar al-musannifin*, I, Istanbul, 1951/1955, str. 700.

⁵ Prijevod kaside *al-Amāli* objavio je Muharem Omerdić. Prijevod i komentar obiluju različitim podacima karakterističnim za sadržaj kaside. Usp. Muharem Omerdić, “Al-Fargānī i njegova qasida al-āmāli”, *Zbornik radova* 3, ITF, Sarajevo, 1990, str. 91-105.

⁶ Kasida je napisana u metru, *bahr al-wafir* kojeg sačinjava stopa مفاعلتن مفاعلتن فعولن s izvjesnim odstupanjem. Usp. H. M. Behlulović, *Arapska metrika*, za VI. razred, Sarajevo, 1915.

Učenje o Tevhidu – Jedinosti Božijoj

Većina je komentatora kaside *el-Emali* svoja djela nazivala *Bedu'l-emali*, na osnovu prvih riječi u jednom stihu. Šejh Jujo ističe da je autor počeo svoj komentar zahvalom Allahu, dž.š., što je u skladu sa Časnom Knjigom, naukom Poslanika, a.s. i praksom slavnih i odabranih prethodnika.⁷ U samom uvodu Šejh Jujo komentira šta implicira značenje "na početku" (في بدء), kazano u stihu: Rekoh, sluga Božiji, na početku Emalije svoje" (يقول العبد في بدء الأمالي). S obzirom da je djelo iz *akaida* autor hoće otkloniti svaku sumnju koju bi mogao kod čitaoca ili slušaoca kaside potaći termin početak (الإبتداء), budući da se u djelu govori o Uzvišenom Bogu. Autor eksplicite isključuje i pomisao da bi termin "početak" spomenut u prvom stihu kaside i njenom tumačenju u komentaru mogao ukazati na povezanost sa svojstvom bespočetnosti, zato tvrdi da to nema, ama baš, nikakve veze sa svojstvom bespočetnosti (القدم) koje se odnosi na Uzvišenog Boga. Termin jest upotrijebljen na početku kaside i samim tim pod njim se podrazumijeva početak istraživanja, odnosno tumačenja učenja o tevhidu – jedinosti Božijoj. Taj stav Jujo objašnjava na sljedeći način:

يصفه بالقدم وصفات الكمال ولا يجوز
ان يتعلق بالبدء كما زعم لأن الإبتداء
ليس بالتوحيد بل ببدء بالبحث عن
القدم وصفات الكمال.

"Opisuje Ga svojstvom bespočetnosti i svojstvima savršenstva, međutim nije dozvoljeno da se to povezuje s početkom, odnosno nastankom. Ovdje se pod početkom podrazumijeva početak istraživanja učenja o spomenutim svojstvima."⁸

Odmah nakon uvodnih napomena Jujo govori o nauci koja proučava tu tematiku a zove se ilmu't-tevhid ili ilmu'l-kelam (علم التوحيد – علم الكلام).⁹ Šejh Jujo se ne bavi detaljnim definiranjem niti analiziranjem pitanja o nauci koja proučava suštinske akaidске teme budući da je već u Karabagijevom komentaru o tome dato kratko objašnjenje. Navodi samo osnovne podatke o ovoj nauci, zato ćemo podsjetiti da je *kelām* u svim klasifikacija znanosti, klasičnog islamskog perioda, zauzimao značajno mjesto budući da je Svevišnji Bog, u učenju islama, Najviše i Najsavršenije Biće, a sva pitanja vezana za vjerovanje u Stvoritelja svjetova, onostrani svijet izvan i iznad čovjekovog iskustva i vjerovanje u Budući svijet smatraju se najvažnijim pitanjima za čovjekovu zemaljsku egzistenciju i eshatološku perspektivu. Zato je *kelām* smatran najdostojnijom i prvom među svim naukama u klasičnim muslimanskim klasifikacijama znanosti.¹⁰ Nauka *kelāma* je među ulemom ali i kao predmet na fakultetima na kojima se proučava i studira islam i njegovo nasljeđe različito imenovana, a teme koje je proučavala i proučava, uglav-

nom su bliske po sadržaju. Razlike su najčešće metodološke ili ideološke naravi. Sličan pristup u imenovanju te znanosti nalazi se i u tekstovima Karabagija i Šejha Juje, jer se navodi pojmovlje koje je preuzeto iz relevantnih i glavnih klasičnih djela.

U Jujinom rukopisu izdvajaju se sljedeći termini koji određuju nazivlje za akaid: اصول الدين – osnovi vjere, علم التوحيد – nauka o tevhidu – jedinosti Božijoj, علم الكلام – nauka o govoru ili dijalektici.¹¹ U akaidskoj literaturi često su u upotrebi i jednako vrijedno se navode i sljedeći termini: علم العقائد الاسلامية – nauka o islamskom vjerovanju, علم التوحيد والصفات – nauka o tevhidu i sifatima, علم النظر والاستدلال – nauka o dijalogu i dokazivanju, علم الحقائق – nauka o istinama i suštinama, itd.¹²

Zadržat ćemo se ukratko, samo, na definiranju statusa proučavanja nauke *kelāma* unutar islamskog diskursa, s obzirom da Karabagi nudi nekoliko stavova o važnosti njenog izučavanja u čemu ga Šejh Jujo slijedi, istina samo u jednome segmentu, u smislu individualne obaveze (فرض عين) proučavanja ilmu'l-kelama.¹³ Karabagi navodi kako je individualna obaveza proučavati *kelām* u Šafijevom¹⁴ tumačenju (رفعا للاضطراب في التوحيد) da bi se otklonile suprotstavljenosti u učenju o tevhidu, a u stavovima drugih alima proučavanje *kelāma* je (فرض كفاية) dužnost koju na sebe preuzima zajednica (رفعا لتكليف ما ليس بالوسع عند العامة لدقة) radi (طرق هذا العلم فلا يهتدى كل احد اليها

⁷ Jujo, L. 28a.

⁸ Jujo, L. 28a-28b.

⁹ O *kalāmu* je na bosanskom jeziku pisalo izuzetno puno autora. Pojam *kalām* se najčešće u literaturi na našem jeziku razumijeva kao *termin tehnicus* kojim se označava specifični sistem mišljenja koji je nastao u susretu islama s grčkim i kršćanskim nasljedem s kraja prvog i s početka drugog hidžretskog stoljeća. Orientalistika, najčešće, *kalām* označava islamskom skolastičkom teologijom ili "dijalektičkom teologijom" koja se ne može u potpunosti poistovjetiti, s obzirom na specifičnost islamskog učenja, s kršćanskom skolastičkom. Znanstvenici se slažu da je *kalām* bitno obilježen upotrebom metodološke baštine grčke dijalektike u svrhu defanzivne

apologije i afirmacije religijskih vjerovanja, kako je pisao i Ibn Haldūn (umro 809/1406) glasoviti znanstvenik, u poznatoj knjizi *Muqaddima*. Tokom povijesti taj je pojam različito interpretiran i zato je izazivao stalne polemike među ulemom. Usp. Ibn Haldūn, *Muqaddima*, Kairo, bez godine izdanja, str. 16; Abū Hāmid al-Gāzālī, *Nesvoislost filozofa*, iz arapskoga izvornika preveo, predgovor napisao i bilješkama popratio Daniel Bučan, Zagreb, 1993, str. 10-11; A. Silajdžić, *Filozofska teologija Abu al-Hasana al-Aš'arija*, Sarajevo, 1999, str. 65-66; N. Grabus, *Vjera, znanje i spoznaja*, IK Tugra, 2014, str. 66-77.

¹⁰ O klasifikacijama znanosti, značaju i ulozi *kalāma* u povijesti muslimanskog mišljenja pisali su mnogi znanstvenici.

Usp. N. Smailagić, *Klasična kultura islama*, I, Zagreb, 1973, str. 127-216.

¹¹ Usp. al-Qarabāgi, *nav. djelo*, L.1a; Šejh Jujo, *nav. djelo*, L.28b.

¹² Postoji mnogo djela koja definiraju i posebno analiziraju svaki ponuđeni termin i naziv koji se navodi u akaidskoj literaturi. Usp. dr. Maḥmūd al-Šafi'ī, *al-Madḥal ilā dirāsa ilm al-Kalām*, Kairo, 1991, str. 9-23; dr. Ahmed Smajlović, "Akaid – definicija, uzroci nastanka i discipline", *Takvim*, Sarajevo, 1997, str. 277-308; N. Grabus, *Vjera znanje i spoznaja*, IK Tugra, 2014, str. 66-74.

¹³ Šejh Jujo, *nav. djelo*, L. 28b.

¹⁴ Abū 'Abd Allah bin Idrīs bin Abbas al-Šafi'ī (umro 204/819) poznati je islamski pravnik.

otklanjanja obaveze s pojedinaca, s obzirom da nisu svi u mogućnosti doći do upute i ispravnog puta putem te znanosti imajući na umu delikatnost i suptilnost njenih metodoloških koncepata.¹⁵ Ako se detaljnije sagleda povijesni razvoj *ilmu'l-kelama*, okolnosti u kojima je nastajao i razvijao se, probleme i pitanja koja su obrađivana, isprepletenost ideja i tema s različitim filozofijskim i religijskim pravcima s kojima su muslimani dijelili prostor i razmjenjivali kako ekonomska tako i intelektualna dobra, postoji svojevrstni otklon od proučavanja ovog područja islamskog učenja, pogotovo onim što se naziva *ilmu'l-kelamom*, ukoliko se razumijeva na način defanzivne apologije koju obilježava upotreba metodološke baštine grčke dijalektike. Zato su poznati alimi i muslimanski intelektualni autoriteti zauzimali stavove i donosili svoj sud o statusu *kelāma* koji zauzima među disciplinama koje proučavaju učenje islama. Rijetke su tako važne discipline, kao što je *kelām*, a da je ulema podijeljena po pitanju njihove teorijske važnosti i uloge u životu muslimanske zajednice. U doba u kojem je djelovao Šejh Jujo ulema je bila sigurna u definiranju *kelāma* i nije bilo velikih nedoumica po tom pitanju. Šejh Jujo podrazumijeva da su rasprave o tim dilemama zaključene te da je njegov zadatak na najbolji način predstaviti sadržaj *kelāma*. Ne bi trebalo zaboraviti da je u doba u kojemu je Jujo djelovao znanost *kelāma* imala svoj znanstveni i pojmovni instrumentarij i bila je općeprihvaćena među maturidijskom i eš'arijskom ulemom koja, kako je već spomenuto, prema Jujinom mišljenju, predstavlja sunijsko učenje. Može se još zaključiti kako Jujo vjerovatno nije htio "zbunjivati" studente i čitaoce djela nesuglasicama koje su niz sto-

ljeća okupirale ulemu, po tom pitanju, u ranijem periodu bavljenja i dugim disputacijama oko sadržaja *kelāma*.¹⁶

Općenito u tumačenju el-Farganijeve kaside, koje je potaknuto prvim stihom, u većini akaidskih djela koja tumače temeljna vjerska pitanja, naglašava se važnost i uloga nauke o *ilmu't-tevhidu*, koja u metodološkom smislu ispituje ispravnost ili pogrešnost akaidskog sadržaja, te se navodi da je i sama terminologija tako razvijana i vezana za osnovna pitanja koja se proučavaju u *akaidu*. U komentaru kaside *el-Emali* pod naslovom *Darağ al-Ma'ālī – Šarh Bad'u al-Amālī*, navedeno je pet pitanja koja su temeljna u proučavanju predmeta *usulu'd-dina*. S obzirom da su izravno povezana sa sadržajem kaside *el-Emali* navest ćemo ih u nastavku:

1. Teorijsko definiranje općih pojmova (النظر في الأمور العامة). Pod tim se podrazumijeva odgovor na pitanja o postojećem, nužnom, mogućem, nastalom, stvorenom, a odgovara se na pitanje kako, te pitanje materije i suštine zašto je nešto takvo. I jedno i drugo pitanje se odnosi samo na stvoreni svijet.
2. Teorijsko definiranje osnovna nauka (النظر في مبادئ العلوم). Pod ovim se podrazumijeva sagledavanje osnovna svih islamskih nauka koje u suštini imaju isti temelj, svjedočenje vjere u Allaha, dž.š., i svjedočenje poslanstva Muhammeda, a.s., i na osnovu toga se tumače različite islamske discipline.
3. Potvrđivanje Istinitog Boga (إثبات الإله الحق).
4. Potvrđivanje racionalnog i svijeta duša (إثبات النفوس والعقول). Ta pitanja se odnose na ljudski,

melekutski i džinski svijet, njihova duhovna stanja, obaveze i odgovornost prema Stvoritelju.

5. Stanja duša poslije smrti (أحوال النفوس بعد المفارقة). Ta pitanja se odnose na eshatologiju, zagrobni život, sirat ćupriju, džehennem, džennet i sva pitanja koja se tiču vjerovanja u Budući svijet.¹⁷

Navedene teme su obrađene i u Jujinom tekstu, doduše neke temeljito, a neke su spominjane samo usput. Fundamentalni, klasični *akaid* se u osnovi bavi navedenim pitanjima. Slijedeći sadržaj kaside, potom Karabagijev komentar i stavove klasičnih akaidskih učitelja Šejh Jujo ispisuje inspirativne dionice o razumijevanje učenja o Uzvišenom Bogu koji je Savršen i Neizreciv. U tom dijelu rukopisa sadržana su temeljna pitanja koja su bila i ostala najzahtjevniji i istovremeno najsuptilniji dio sveukupnog akaidskog učenja. Jujo raspravu temelji na učenju islama da je Stvoritelj svijeta Jedan, navodeći kako je i racionalno nemoguće govoriti o dva ili više stvoritelja, budući da bi se oni ili suprotstavljali ili ograničavali jedan drugog, ili bi bili ovisni jedan od drugog ili jedan o drugom, a Uzvišeni Bog je Utočište svemu, On je Bespočetan (القديم), Zauvječan (الأزلي) i Oduvječan (الدائم), zaključuje Jujo.¹⁸ Naravno Jujo se referirao i na kur'anski ajet u kojem se eksplicitno navodi da je samo jedan Bog.

Jujo je pred sobom imao veliko interpretativno iskustvo i značajna djela u kojima su stoljećima, prije našeg alima, ispisivana učenja o tevhidu i čovjekovom shvaćanju vjere, razumijevanju govora o Uzvišenom Bogu kroz konstitutivnu i interpretativnu muslimansku tradiciju. Unutar tog

¹⁵ Usp. al-Qarabāgī, *nav. djelo*, L.1b; Šejh Jujo, *nav. djelo*, L.28b. U klasičnoj akaidskoj literaturi se, prema interpretaciji doktora Maḥūda al-Šafi'īa spominje kako su i Imām Abū Ḥanifa i Imām al-Šafi'ī imali, vjerovatno distanciran, stav prema proučavanju *kalāma* koji je bio pod utjecajem metodologije grčke dijalektike. Usp. dr.

Maḥmūd al-Šafi'ī, *nav. djelo*, str. 46-47.

¹⁶ Rasprave za i protiv proučavanja *kalāma* prisutne su, kako u klasičnoj tako, i suvremenoj akaidskoj literaturi. Osim navedenih stavova koji su preuzeti iz rukopisa postoje i drugačiji koji zagovaraju zabranu proučavanja ove discipline među kojima se posebno ističe alim Ibn Taymiyya (umro 728/1328). Usp. Ibn

Taymiyya, *Kitāb al-Īmān*, Bejrut, 1993, str. 6-11; dr. Maḥmūd al-Šafi'ī, *nav. djelo*, str. 35-48; dr. 'Alī 'Abd al-Fattāḥ al-Magribī, *Haqīqa al-ḥilāf bayna al-mutakallimīn*, Kairo, 1994.

¹⁷ 'Izz ad-Dīn Muḥammad bin Ġamaā' al-Šafi'ī, *Darağ al-Ma'ālī – Šarh Bad'u al-Amālī*, Bejrut, 2011/1432, str. 23-24.

¹⁸ Jujo, L. 28b-29a.

učenja posebno se izdvajaju pitanja o osobnosti Božijoj, o imenima i sifati- ma kojima se Uzvišeni Bog imenovao u Objavi. Pitanje čovjekove slobode izbora i njegove volje i činjenja djela također su važna pitanja oko kojih su muslimanski mislioci formativnoga perioda često imali suprotstavljena mišljenja.¹⁹ S obzirom da se Uzvišeni Bog kroz posljednju i konačnu Objavu (Revelatio – الوحي) riječju obraća ljudima naglasak je posebno stavljen, u svim akaidskim djelima, na osnove razumijevanja učenja o tevhidu – jedincatosti ili jedinosti Boga. Problem s kojim su se susretali i s kojim se i danas susreću učitelji *akaida* jeste kako, uopće, o Svevišnjem Bogu govoriti ljudskim jezikom?²⁰ To je najvažnija tema u *akaidu*. Zato i sadržaj Jujinog rukopisa slijedi temeljna pitanja obrađena u el-Farganijevoj kasidi i Karabagijevom komentaru. Zato je razumljiva povremena “ispredkidanost” i “ponavljanje” u tekstu.²¹ Pitanja o kojima Jujo govori bila su temeljito analizirana, osporavana i prihvaćana kroz akaidsku literaturu i do u tančine, nekada i pretjerano detaljno, pojašnjavana. Šejh Jujo govori primjerice, za razliku od Karabagija, o semantičkim dubinama i duhovnim sadržajima koje iščitavamo iz imenica Ilāh i imena Allah, dž.š.²² Učenje o Božijoj transcendenciji (التزوية), kako ga razumijevaju klasični učitelji, zadovoljava najstrožije religiozne monoteističke zahtjeve u govoru o Svevišnjem Bogu. Čovjek je lišen bilo kakvih Božijih svojstava. Zato Šejh Jujo zagovara opće prihvaćeno učenje u

maturidijskom i eš'arijskome metodološkom konceptu naspram ekstremno literarnog (التشبييه)²³ i mu'tezilskog²⁴ agnostičkog učenja o Uzvišenom Bogu.

Jujo je tradicionalni alim, svoje pisanje započinje salavatom na Poslanika, a.s., dovom u kojoj moli svu milost na njega, a ne treba mu, kaže Jujo, drugi rahmet veći od onog što je njemu objavljeno, jer je on sam rahmet i milost svjetovima.

2. Oslovljavanje Allaha, dž.š.

إله الخلق مولانا قديم

و موصوف بأوصاف الكمال

*Bog Stvoritelj, Gospodar naš,
bespočetan je,
opisan je svojstvima savršenstva.*

Imenica el-Ilāhu (الإله) u osnovi je označavala božanstvo, a vremenom je u arapskom jeziku značenje imenice Ilāh (الله) prevladalo za imenovanje Istinitog Boga (المعبود بحق), a za božanstva se upotrebljava opća imenica ālihetun.²⁵ Pojam Ilāh je bio poznat i predislamskim Arapima, zato je nužno navesti kur'anski sadržaj i značenje imenice Ilāh i imena Allah, dž.š. Opće je pravilo da je u islamskom učenju imenicu Ilāh u jezičkom ili terminološkom, akaidskom smislu, ispravno upotrebljavati samo za Allaha, dž.š. Izuzeci upotrebe imenice ilāh su tačno definirani, ako se ona navodi u ograničenom primjeru ili jasno povezano u nekom suodnosu u genitivnoj vezi, te ako se odnosi na konkretno božanstvo koje su

obožavali mekanski idolopoklonici. Jujo tumači kur'anske ajete u kojima se imenica ilāh navodi u genitivnoj vezi, kao potvrdu ranije kazanog stava. Za idole Svevišnji Allah, dž.š., u Kur'anu kaže: “A pogledaj i u svoje božanstvo kome si se klanjao!”²⁶ U suri Oni koji kleče se kaže: “Da li si vidio onoga koji je strast svoju uzeo za svoje božanstvo?”²⁷ Za mušrike se može reći da su svoje kipove uzeli za božanstva i idole: “Oni su svećenike svoje, i monahe svoje prihvatili za božanstva i idole mimo Allaha!”²⁸ Ni u Kur'anu niti u Hadisu nigdje se samostalno imenica Ilāh ne navodi osim za Allaha, dž.š., niti u jednini ni u množini, osim u ograničenom konkretnom kontekstu, kako bi se pokazala pogrešnost mušričkog vjeronanja, kao u suri Sād: “Zar on da učini božanstva Bogom jedinim?”²⁹ Iz kur'anskih ajeta jasno se vidi da pojam Allah označava Tvorca i Zaštitnika.³⁰ Kur'anska Objava je suprotna mekanskoj narodnoj vjeri, jer naglašava Božiju stvaralačku i tvoračku, moć, veličanstvenost koja se pokazuje u odnosu na čovjekovu stvorenost, slabost, prolaznost i ovisnost o Svemogućem Bogu. Imenica Allah označava istinskog Boga, opća naznaka koja ukazuje na lijepa Božija imena, kojima vrhuni ime ukupne tvoračke moći. “Ime Allah opisuje sva Njegova svojstva, a Njega svojstva ne opisuju.”³¹ Njegovo Uzvišeno ime ponavlja se u Kur'anu više od dvije hiljade i šest stotina puta. Istinska suština Boga se ne može spoznati bez spoznaje svih imena i sifata, a

¹⁹ Navedene teme su poznate kao “vječna pitanja” budući da ponaosob inspiriraju svakog pojedinca i svaku ljudsku generaciju. Usp. Muhamed Abduhu, *Risale et-Tewhid*, rasprava o islamskom monoteizmu, El-Kalem, Sarajevo, 1989, s arapskog preveo: Muharem Omerdić. Nerkez Smailagić, *nav. djelo*, str. 127-216.

²⁰ Usp. A. Silajdžić, *nav. djelo*, str. 68; Hans Küng, *Postoji li Bog?*, Zagreb, 1987, str. 11-23.

²¹ Usp. Jujo, L. 28a-30a.

²² Usp. Jujo, L. 29a; Al-Qarabāgī, L. 3a.

²³ Zanimljiv je Jujin stav u kojem izjednačava sljedbu al-mušabbihā koja doslovno

literalistički razumijeva kur'anski govor o Uzvišenom Bogu, al-karāmiya (sljedba koja je dobila ime po Muḥammadu ibn Karramu, umro 257/869) škola koja predstavlja neku vrstu mističke bratovštine, i al-ḥanābila (Aḥmed ibn Ḥanbal, umro 241/855) mezheb hanbelija koji je eksplicitan u smislu da Boga treba opisivati onako kako se On imenovao u Kur'anu i kako Ga je imenovao Poslanik u hadisu. Jujo navodi kako sve tri navedene sljedbe imaju identične stavove u pitanju antropomorfičkog učenju o Uzvišenom Bogu. Usp. Jujo, L. 33b.

²⁴ Prema sudu hereziografske literature, potkraj emevijske vladavine, javio se

pokret mu'tazila prema Šehrestaniju poznat i kao “Ašḥāb al-'adl wa al-tawḥīd”. O učenju mu'tazila vidi: al-Šahrastāni, *Nibaya al-Iqdām fī 'ilm al-Kalām*, bez godine i mjesta izdanja, str. 38-39.

²⁵ 'Izz ad-Dīn Muḥammad bin Ġamā' al-Šafī, *nav. djelo*, str. 26.

²⁶ Kur'an, 20:97.

²⁷ Kur'an, 45:23.

²⁸ Kur'an, 9:31.

²⁹ Kur'an, 38:5.

³⁰ Kur'an, 13:15; 29:6.

³¹ Usp. 'Abd al-Mun'im al-Ḥafanī, *al-Mu'gam al-Šāmīl li Muštalahāt al-Falsafa*, treće izdanje, Maktaba Madbūlī, Kairo, 2000, str. 92.

Njegovo najveće i naveličanstvenije ime (إسمه تعالى الأعظم) Allah je izraz za Stvoritelja i Gospodara svijeta (الرب), transcendentnog i neograničenog. Jujo tumači da sve što se neadekvatno, maštovito i imaginarno zamišlja u vezi pojma Ilāh može se neispravno odraziti u spoznaji Boga (المعبود) putem fasciniranosti inteligencijom, jer sve što zamisli mašta i oblikuje mišljenje o Njemu to je suprotno Svevišnjem Bogu, zato su se povećale i proširile zablude.³² Ilāh ima značenje vječnog bivanja jer je Uzvišeni Bog Bespočetan, Oduvječan i Zauvječan. Ilāh ulijeva smirenost jer se ljudska srca smiruju sjećanjem, zikrom, na Njega. Ako se imenica čita sa fethom Elehun ima značenje koje zaslužuje obožavanje, odnosno da mu se čini ibadet, i još jasnije to je “povratak Njemu”, kada se čovjek pokaje, učvrsti se u tom pokajanju i vjerovanju onda se taj čin označava kao čovjekov povratak Bogu i pouzdanje u Njega. Bog je svemu Višnji (ارتفع) jer je On Uzvišeni i Veličanstveni (العلي العظيم), iznad svih imanentnih mogućih i zbiljskih mišljenja i iskušenja, analogija i sličnosti u usporedbi sa stvorenim svijetom. Može imati značenje zadrživosti i očaranosti (تحيرو وطرب) Božijom veličinom i čežnjom za susretom i viđenjem s Njim, kao i traženje zaštite i utočišta u ljudskim slabostima i potrebama u obraćanju Svevišnjem i Savršenom (العلي المتعال), kao što ima značenje nedokučivosti čovjekovom znanju “iza zastora”, jer je Gospodar stvorenjima postavio perde, zastor i ne mogu Ga vidjeti na ovom svijetu, ali im je obećano viđenje i susret na Budućem svijetu. Može značiti i prosvjećenost, kako god je Allah, dž.š., izvana sakriven Svojom apsolutno savršenom i neograničenom naravi (الصدية) sakriven je i svojim savršenstvom za racionalne i sve osjetilne moguće načine spoznaje zaključuje Jujo.³³

U arapskom jeziku Ono što se obožava (المعبود) ima apsolutno značenje i nije ispravno tim pojmom označavati bilo šta drugo, osim Allaha, dž.š., kao što se pojavljivalo u pojedinim tumačenjima za zvijezde, sedam sestara ili plejade, (الثريا), čak i bez određenog člana pod tim se misli na obožavanje Allaha, dž.š. Šejh Jujo se referira na tumačenje Šejhu'l-islama Ebu Ismail el-Herevija³⁴ koji je kazao da se “معبود” imenica za obožavano upotrebljavala za bilo što se obožava, a onda je prevladalo mišljenje, kao i u slučaju imenice Ilāh koja se odnosi samo na Allaha, dž.š., iako se upotrebljava bez određenog člana, pod tim pojmom se misli samo na Istinskog Boga (المعبود بالحق) zaključuje Šejh Jujo.³⁵

Najvažniji izvor za razumijevanje vjere je Kur'an, međutim to nije sistematizirano akaidsko djelo, to je Božija Knjiga puna naputaka i uputa o vjerovanju u Allaha, dž.š., u onostrani svijet, svijet nedostupan čovjekovom iskustvu. Iz Svetog Teksta se ističu sadržaji koji su pripomogli sistematizaciji i metodološkom oblikovanju tema koje su važne za spoznaju i tumačenje vjere. Prva tema koja se jasno ističe iz kur'anskog teksta jeste da je Allah, dž.š., Stvoritelj, Darovatelj života, Uzdržavatelj i Sudac. Njegova moć i vlast su neograničene (الله الصمد). Druga tema govori o Jednom Bogu, Koji je u numerološkom smilu Jedin Bog prema svijetu stvorene prirode, a Njegova subzistentna Bit je nedjeljiva, jedincat je u samom Sebi. To je temeljno islamsko učenje o jednom i jedincatom Bogu (واحد - أحد) koje je smireno u *tevhidu*, učenju o jedinstvu Božijoj i Njegovoj apsolutnoj transcendenciji. Treća tema govori o Svemoćnom i Milostivom Bogu Koji uvijek brine o stvorenjima, Koji je čovjeku blizu, što se odražava kroz produženo i stalno stvaranje, aktivnu Tvoračku moć i stalnu brigu za čovjeka.³⁶

A.2.1. Potvrđujuća svojstva (الصفات الثبوتية) i odričuća svojstva (الصفات السلبية)

صفات الله ليست عين ذات ولا غيرا
سواء ذا انفصال
*Svojstva Božija nisu On Sam,
niti nešto drugo mimo Njega!*

Šejh Jujo tumači i predstavlja maturidijski pogled i razumijevanje sifata – svojstava,³⁷ navodeći stavove i uspoređujući učenje o toj temi s drugim poznatim sljedbama i školama koje su se bavile tim pitanjem. Ova je tema bila i ostala predmetom rasprava i sporova različitih škola. Sifat ili atribut označava neko svojstvo uz imenice ili pridjeve. U periodu dinamičnih rasprava i sistematiziranja nauke *kelāma* pojam sifat je postao jedan od ključnih termina i koncepata razumijevanja učenja o Allahu, dž.š., Njegovom Biću ili Biti (الذات) i kvalifikativnim opisima. Najčešće označava Božije atribute (صفات الله) ali se ponekad upotrebljava da označi i kategoriju ili kvalitet. Termin je zadobio tehničko značenje u kontekstu rasprava i neslaganja koja su nastala između mu'tezila i sunija. Pitanje Božijih atributa najčešće se u prvim raspravama promatralo na osnovu ontološkog i semantičkog aspekta. U *kelāmu* je logički aspekt tumačenja atributa uveden poslije al-Ġuwaynija.³⁸ Ontološki aspekt tumačenja sifata implicira pitanje da li predikatski termini koji su vezani za Allaha, dž.š. u Kur'anu, kao što su Živi, Moćni, Sveznajući itd., podrazumijevaju egzistiranje u Bogu života, znanja i moći kao stvarnih biti koje su, iako neodvojive od Njegove suštine, odnosno esencije, biti, ipak različite od nje. U Kur'anu nema utemeljenja za tu vrstu problema. Taj problem je vjerovatno nastao pod utjecajem vanjskih faktora iz drugih religijskih učenja i veoma rano unutar muslimanskih krugova

³² Jujo, L. 28a.

³³ *Ibid.*

³⁴ Abū Ismā'īl al-Harawī (396–481. h), poznati alim iz Horosana. <https://www.>

marefa.org. (15.06.2020.)

³⁵ *Ibid.*, 28.a.

³⁶ *Uvod u nauku akaida*, Edicija: Hrestomatije, knjiga, 20, priredio N. Grabus,

Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2005, str. 140–141.

³⁷ *Ibid.*, L. 29b–30a.

³⁸ Usp., N. Grabus, *nav. djelo*, 65.

postojali su atributisti i antributisti. Lingvisti su taj termin definirali kao kvalitativni pridjev, odnosno imenicu koja označava određeni kvalifikativ, kao dug, kratak, pametan, glup itd.³⁹ Sifat – atribut je u suštini odlika, svojstvo ili značajka. Problem razumijevanja tog pojma razvijao se i u kontekstu muslimanskih rasprava o metodologiji tumačenja i razumijevanja Kur'ana, racionalnom argumentacijom ili tradicionalnim pristupom. U periodu kada Šejh Jujo tumači pitanje razumijevanja sifata jasno su bili definirani stavovi maturidijske i eš'arijske škole. S obzirom da pratimo Jujin tekst nastojat ćemo prenijeti Jujine osnovne poglede o pitanju Božijih sifata kao maturidijskog alima.

Jujo tumačenje započinje, zahvalom Allahu, dž.š., slijedeći uputu Časne Knjige i predaja od Muhammeda, a.s. Navodi da se zahvala upućuje Bespočetnom Allahu, dž.š., Koji je opisan sifata savršenstva (ألكمال), Živom, Moćnom, Upraviteľju, Veličanstvenom i Zavidľjujućem (ذوالجلال و الجمال), Nužnom Bitku, nužno postojećem (واجب الوجود).

U raspravama o Uzvišenom Bogu i razumijevanju sifata uvođeni su različiti metodološki obrasci. Šejh Jujo navodi tumačenje koje nastoji kružnim dokazivanjem utvrditi kako je Bog bespočetan, jer da nije Bespočetan u suprotnom bi imao početak, što bi značilo da je Njegova bit nastala. To je pogrešan način argumentiranja jer stvorenost zahtijeva stvoreno kako bi bilo moguće, to bi zahtijevalo ili kružno (ألدور) ili logičko (ألة) dokazivanje, a oboje je u *akaidu* pogrešno. Kružno dokazivanje (ألدور) je samo po sebi pogrešno po tvrdnji Imama Razija, a dokazivanjem kod drugih, a logičko dokazivanje samim svojim metodološkim načinom izvođenja

dokaza o pitanjima transcendentnosti navodi Jujo.⁴⁰ Jujo piše da je Uzvišeni Allah opisan s odričućim svojstvima (الصفات السلبية) kao što je opisan i s potvrđujućim svojstvima (الصفات الثبوتية).⁴¹

Svojstva savršenstva, Živi, Moćni, Veličanstveni, Fascinantni izražavaju način na koji se govori o Uzvišenom Bogu, Njegovoj Biti (ألسحاق الذاتي) (و ألسحاق الوصفي) i atributima i to se pokazuje sa svojstvima savršenstva, potvrđujućim ili apsolutnim svojstvima (بأوصاف الكمال، الصفات الثبوتية أو) (مطلق الصفات). U jezičkom smislu izraz veličanstvenost – tremendus, označava Uzvišenog Boga (الجلال), a u terminološkom je to odričuće svojstvo (الصفة السلبية), kao što svojstvo Fascinantnost (الجمال) u terminološkom smislu označava potvrđujuće svojstvo (الصفة الثبوتية).⁴² Jujo je na margini napisao komentar da svojstvo veličanstvenosti (الجلال) označava strahopoštvanje (القهر), a svojstvo Fascinantnosti (الجمال) označava ljubaznost i samilost. Veličanstvenost Božijeg Bića (جلال الذات) je odričuće svojstvo, jer izražava Božiju Veličanstvenost i Uzvišenost, a odričuća svojstva imaju svrhu odricanja svega što se povezuje s Njegovom transcendentnom suštinom piše Jujo.

Svojstvo veličanstvenosti (الجلال) izražava snagu, veličinu, slavu i uzvišenost. Svojstva veličanstvenosti i fascinantnosti pripadaju istom rodu. Svaka fascinantnost (الجمال) u svojoj pojavnosti se naziva veličanstvenost (جلال), a svaka veličanstvenost (جلال) u principijelnoj manifestaciji naziva se fascinantnost (الجمال). Potrebno je ipak naglasiti da se lijepo (جمالة) opisuje konačnošću, a veličanstvenost (الجلال) je beskonačna, zato se veličanstvenost (الجلال) upotrebljava u značenju odričućeg svojstva (الصفة السلبية), eksplicitno

to znači da Bog nije tijelo, niti tjelesno, nije supstanca, niti akcident itd. Apsolutna Fascinantnost (الجمال) i apsolutna Veličanstvenost (الجلال) pripisuju se samo Jednom Bogu, jer je Veličanstvenost (الجلال) Njegova Bit (الذات) izražena u Njegovim sifata i imenima, a Fascinantnost (الجمال) je Njegov opis veličanstvenosti lijepih imena. Nemoguće je pripisivati ili opisivati stvorenja Njegovim atributima i imenima, kao što je darivanje i održavanje života, proživljenje nakon smrti itd.⁴³

Šejh Jujo nastavlja tumačiti bit razumijevanja sifata, navodeći različite poglede muslimanskih sljedbi i filozofskih mišljenja o tom pitanju. Sifati nisu isto što je On Sām, suprotno učenju mu'tezila i filozofa koji tvrde da su svojstva isto što i On. Njihovi stavovi slični su stavovima mu'tezila koji smatraju da je Bog Znalac bez znanja (عالم بلا علم), On sve zna svojim Bićem (بالذات), jer Njegovo značenje Znalca nije sa stanovišta vječnog znanje (قيام العلم به) koje je Njegov atribut, a poznato je da je Znalac onaj ko ima znanje, zato je Njegovo znanje suština Njegovog Bića. Oni smatraju ako bi to bilo pridodano (زائدة) Njegovom Biću, moguće bi bilo zaključiti ili da to nije savršeno svojstvo, što je nemoguće, jer se Bog ne može opisivati manjkavim atributima, a ako jeste savršeno svojstvo Bog bi bio manjkav (ناقصا) u Svom Biću i savršen sa nekim dodatnim svojstvom, koje je bi bilo Njegovo savršeno svojstvo, što je opet nemoguće. Nemoguće je da se Njegovu Bit opisuje s bilo kakvom manjkavošću, kad bi bilo tako Bog bi bio manjkav u svojoj Biti, a savršen (كامل), potpun uz pomoć drugog, koje je Njegovo svojstvo savršenstva.⁴⁴ Mi kažemo, piše Jujo, da je to svojstvo savršenstva, i ne

³⁹ Jujo se često pozivao na al-Zamahšerija u objašnjavanju terminoloških značenja pojedinih pojmova. Već je navedeno da je napisao komentar al-Zamahšeriyevog (umro 538/1143) *Unmuđađa* iz sintakse arapskog jezika. The Encyclopaedia of Islam, Leiden, IX, str. 551.

⁴⁰ Jujo, L. 29a. Amir Ljubović pojam *dawr* označava kao pogrešan krug (circulus vitiosus), ili kao *qiyās ad-dawr*, silogizam u krug (circulus in probando – krug u dokazivanju). *Āla*, oruđe, instrument, *'ilm al-āla*, instrumentalna znanost, drugi naziv za logiku – *al-mantiq*. Usp.

A. Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institute u Sarajevu, Sarajevo, 1996, str. 202-206.

⁴¹ Jujo, L. 30.a.

⁴² Jujo, L. 28.a.

⁴³ Al-Hafanī, *nav. djelo*, str. 253.

⁴⁴ Jujo, L. 31a.

ukazuje na nedostatak i manjkavosti Bića, naprotiv, to ukazuje na to da je Njegovo savršenstvo. Nije Savršenstvo Bića ako se izražava kroz nastanak savršenosti ili manjkavosti, ako je Njegov početak odvojen od zasebnog pitanja.⁴⁵

Svojstva nisu nešto mimo Njegovog Bića (ولا غير ذاته) suprotno učenju keramijama, kaže Jujo. Neki istraživači kažu da je većina *mutekellima* smatrala da su sifati mimo Njegovog Bića, to su argumentirali Tekstom da je Allah, dž.š., Znalac, Moćni, Živi itd. (علما، قادرا، حيا ونحوها). Suština samog znanja uzrokovana je postojanjem znanja o pojavnom svijetu (في الشاهد), kao i o onostranom (في الغائب) i zato razumijevamo svojstva na način da je znalac onaj ko posjeduje znanje, kao što je sposoban, onaj ko ima snagu, moć i tako je sa svim dokučivim i pojavnim svojstvima. Analogija nevidljivog o pojavnom je razumska analogija (فإن قياس الغائب على الشاهد قياس فقهي) s tom razlikom da se pitanje moći u pojavnom svijetu javlja na način povećanja i smanjenja, a znanje o onostranom je suprotno pojavnom, jer znalac nije onaj ko posjeduje znanje čak iako se to može uobraziti u arapskom jeziku, jer se u različitim jezicima, kao na primjer u perzijskom može izražavati na drugačiji način zaključuje Jujo.⁴⁶

Svojstva početnosti je vremenski definirano (القدم الزماني) i nije usporedivo sa bespočetnošću Bića (القدم الذاتي) jer se svojstvo bespočetnosti Bića odnosi samo na Biće Allaha, dž.š. Ako je utvrđena Njegova bespočetnost nemoguće je govoriti o nepostojanju. On je Prvi (الأول), bespočetnosti (القدم) ne prethodi nepostojanje (العدم), zato je u govoru o Uzvišenom Bogu nemoguće kazati ili tvrditi da je bespočetnosti prethodilo nepostojanje. To je sadržano u semantičkom značenju termina koji označava vječnost (البقاء). Zato je

pjesnik rekao da je Allah, dž.š., bez početka i kraja. Zadržat ćemo se na Jujinom tumačenju pojma oduvječni (أبدي) i zauvječni (أزلي).

Oduvječni (أزلي – Acternitas a parte ante) i Zauvječni (أبدي – Aeternus) Bog nema početka niti kraja, oduvijek je i zauvijek, Njegovoj oduvječnosti nije prethodilo nepostojanje niti uzrok, Njegova zauvječnost je ista Njegovoj oduvječnosti, a Njegova oduvječnost je ista Njegovoj zauvječnosti jer je On, Allah, dž.š., bez početka i kraja, jedincat u Vječnosti Svoga Bića. On je Oduvječni Nužno bivajući po Svojoj Biti (Nužni Bitak – واجب الوجود بالذات), i vječno bivajući po Svojoj Biti (واجب البقاء بالذات). On je Vječan po Svojoj Biti (فإنه الباقي بذاته), a sve drugo može trajati samo pomoću Njega i Njegove Volje (وما سواه فإنما هو باق به و بإرادته). Zato je sažetije i sadržajnije, smatra Jujo, samo kazati Oduvječni i Zauvječni (أزلي – أبدي).⁴⁷

A.2.1. Bog Živi Svojim Vječnim Životom (الحيوة)

Za ozbiljno razumijevanje vjere u Allaha, dž.š., sa stanovišta *akaida* najprije se mora sagledati kako se Svemoguću Bog opisuje i kako govori o Sebi u Kur'anu, kako bi ljudi na osnovu tog znanja širili horizonte svoje spoznaje. Jujo navodi ajete bez označavanja sura i broja ajeta.⁴⁸ U ovom dijelu su navedeni sljedeći ajeti:

A ljudi znaju od Njegova znanja samo onoliko koliko On želi.

On sve čuje i vidi!

Posjednik Moći Velike.⁴⁹

Jujo tumači akaidsko učenje koje polazi od svjedočenja vjerovanja u Allaha, dž.š., da “Bog jeste ili Bog ima” (الموجود). On zastupa tezu da većina ehklusunetskih učitelja kao i mu‘tezile tvrde da se svojstvom života (الموجود) označava bivanje (الموجود) i da se

to odnosi na Biće koje se zna i ima Moć, dok su filozofi, smatra Jujo, tumačili da svojstvo života označava sustezanje od usvajanja znanja (عدم إمتناع العلم), a Ebu el-Husejn el-Basri, mu‘tezilski učitelj, da to znači sustezanje od znanja i moći kako bi na taj način izbjegli dodatno opisanje Boga.⁵⁰ Život (الحيوة) je svojstvo zahvale i hvale (المدح), neživa tvar ili neživotna materija (الجمادية) nema to svojstvo, zato je bilo nužno izraziti stav i jasno kazati da Uzvišeni Bog živi Svojim Vječnim Životom (الحيوة) i označiti to Božije svojstvo. U tom kontekstu navodi sljedeće ajete:

Allah je, nema boga osim Njega, Živi i Vječni!

I osloni se na Živoga koji ne umire.

On sve raspoređuje, od neba do Zemlje.

Mi stvar svaku s mjerom stvaramo.⁵¹

Jujo pojašnjava da to znači “stvorili smo sve s mudrošću i mjerom” zapisano na Svetoj Ploči (في لوح محفوظ) prije njegove pojavnosti u stvorenom svijetu.

Zaključak

U ovom smo radu predstavili Jujino tumačenje kaside *el-Lamijje* na osnovu njegove analize el-Karabagijevog komentara kadise *el-Emali* u glosi koja je pohranjena u Arhivu Hercegovine u Mostaru. Iz Jujinog rada smo predstavili temeljna učenja i razumijevanja nauke o tevhidu, Božijim svojstvima, potvrđujućim i odričućim, te učenje o svojstvu Vječnog Života el-Hajat. Jujo je vrsni poznavalac klasične akaidске literature, autora, tema i problema s kojima se ta nauka bavila. Jujo je u svome radu iznio najvažnije rasprave i ukazao na sadržaj koji je postao sastavnim dijelom ehklusunetskog učenja u akaidu o tevhidu.

⁴⁵ Jujo, L. 31b.

⁴⁶ Jujo, L. 31b.

⁴⁷ Jujo, L. 29b.; Al-Hafani, *nav. djelo*, str. 49.

⁴⁸ Jujo, L. 29b. Nastojali smo označiti sve

ajete koje je Jujo navodio u rukopisu, većinu ajeta smo navodili samo na bosanskom jeziku.

⁴⁹ Kur'an, 2:255; 42:11; 51:58.

⁵⁰ Jujo, L.30a. Abū al-Husain al-Basri, umro 436. godine po Hidžri. Mu‘tazilski allim. Vidi: <https://islamweb.net> (17.6.2020)

⁵¹ Kur'an, 2:255; 25:58; 32:5; 54:49.

الموجز

شرح علم التوحيد للشيخ يويو

نجد غرابوس

يقدم هذا المقال الموضوعات الأساسية من مخطوطة للشيخ يويو (1651-1707) محفوظة في أرشيف الهرسك في موستار "حاشية على شرح القصيدة اللامية للقرباغي"، مع التركيز الخاص على تقديم علم التوحيد، وهو العلم الذي يهتم بحقائق الدين والمسائل الجوهرية في العقيدة، والدرجات الدلالية لاسم "إله" ومعنى لفظ الجلالة "الله"، في كتب العقيدة التقليدية. وبعد ذلك، يتحدث كاتب المقال عن صفات الله عز وجل (صفات الإثبات والنفى) وفقا للعقيدة الماتريدية، كما يقدم صفة "الحياة" لله عز وجل. ويعتبر الشيخ يويو ممثلا للرأي الإسلامي التقليدي الذي يقوم عليه الفكر الإسلامي والسلوكيات الاجتماعية عند البشائقة. وإن شرحه لمواضيع العقيدة الأساسية يعزز عمق جذورنا في القيم الإسلامية ويساعدنا على فهم أفضل لتراثنا الثقافي والديني والعلمي.

الكلمات الرئيسية: الله، التوحيد، الإله، صفات الإثبات والنفى، الإيمان، العقيدة.

Summary

ŠEJH JUJO'S INTERPRETATION
OF THE CONCEPT OF TAWHEED

Nedžad Grabus

The article presents basic topics of Šejh Jujo's (1651-1707) manuscript preserved in the Archives of Herzegovina in Mostar, titled 'A brief review of Karabay's commentary on *qasida-el-Emali*'. Tawheed studies take a distinctive place that is a study of the Oneness of God, a study that deals with the truth of faith, with essential issues of aqid, with semantic levels of the noun *Ilah* and the meanings of the ultimate name of God, name *Allah*, s.w.s, throughout classical writings in the field of aqid. Besides this the article also relates about the attributes of the Almighty God in the light of Maturidi's teachings pertaining to positive and negative attributes and their meanings as interpreted in aqid. *Hayat* is another attribute of God that is presented here. Šejh Jujo is a representative of classical Muslim thought upon which the entire Muslim intellectual thought, as well as the social habitus of Bosniaks are based. His interpretation of fundamental topics of aqid enforces our rootedness establishment in Islamic values and helps us to better understand our own cultural, religious and scientific heritage.

Key words: Allah, tawheed, *Ilah*, positive and negative attributes, faith, aqid